
Catalauni o Hispani

Autor:

Data de publicació: 16-01-2023

Els acadèmics Rafael Barroso Cabrera, Jesús Carrobles Santos, Jorge Morín de Pablos van publicar a la revista e-Spania de estudios hispánicos medievales y modernos (juny de 2013) l'article de recerca Toponimia altomedieval castrense. Sobre l'origen d'alguns coroniris d'Hispania.

Hi investigarem l'origen de paraules com "Catalunya", "catalans", "castellans" i "hispani", en un apassionant viatge per la nostra història altmedieval. Ens crida especialment l'atenció l'apartat Els corònims Castella i Catalunya i els adjectius "català" i "hispà".

Catalani o Hispani.

Els acadèmics Rafael Barroso Cabrera, Jesús Carrobles Santos, Jorge Morín de Pablos van publicar a la revista e-Spania de estudios hispánicos medievales y modernos (juny de 2013) l'article de recerca Toponimia altomedieval castrense. Sobre l'origen d'alguns coroniris d'Hispania.

Hi investigarem l'origen de paraules com "Catalunya", "catalans", "castellans" i "hispani", en un apassionant viatge per la nostra història altmedieval. Ens crida especialment l'atenció l'apartat Els corònims Castella i Catalunya i els adjectius "català" i "hispà".

"Castella, Aragó i Catalunya van néixer com a marques frontereres d'estructures polítiques més àmplies, ja fos de regnes hispànics com Oviedo o Pamplona, en el cas de Castella i Aragó, o d'una marca fronterera d'un estat ultrapirineu com l'Imperi Carolingi i el regne franc, com és el cas de Catalunya. (...)

Des del punt de vista històric, la situació de Castella Vetula presenta un gran paral·lelisme amb la que ja hem vist a Navarra i amb la qual es desenvoluparà al mateix temps al voltant de la Catalunya Vella. En realitat, com se sospita des de fa temps, és molt possible que un aparell defensiu anàleg al descrit per a Castella serveixi d'explicació per a les sigles catalanes.

D'on prové la paraula "Cathaloniam"? I quan s'escriu la primera vegada?

"El primer esment del corònim Catalunya en la seva forma llatina està registrat ja el 1114 i es recull al Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus, relat de les gestes dutes a terme pels pisans i altres pobles durant una croada promoguda pel papa Pasqual II destinada a posar fi als pirates moros mallorquins que assolaren les costes de la Mediterrània occidental (...) s'atribueix indistintament al diaca Laurenci Veronensis o Vernensis (...) o a Enric de Pisa, sent per tant un testimoni estranger.

Com a gentil propi ho veiem aparèixer per primera vegada en un document emès a Jaca el 1169 per Alfons II d'Aragó, on s'esmenten els catalans juntament amb els aragonesos (scilicet et catalanorum et aragonensium). Unes dècades més tard, a les Corts de 1188, trobem referint-nos a l'obligació que totes les vegueres del Principat fossin cathalanus. Però en aquest darrer cas el seu ús com a gentilici és discutible, perquè més que l'origo dels vegueres, la norma sembla referir-se de nou als castellans o guàrdies de les fortaleses com a persones adequades per al càrrec per al qual són nomenats (...)

Haurem d'esperar més de mig segle, fins a l'any 1176, per veure aparèixer citada en les fonts documentals peninsulars com una entitat completament diferent de l'Aragó. El primer testimoni és un document d'Alfons II el Cast (1157-1196), expedit a Jaca aquell mateix any, pel qual el monarca confirma les donacions que el seu pare, el comte Ramon Berenguer IV, havia fet al seu alfaquí (jurista) tam a Regno Aragonis quam in Chatolonia (sic). (...)

El terme 'Cathaloniam' apareix ja plenament encunyat, fins i tot en els seus límits geogràfics precisos, en les corts de 1198, reunides sota el regnat de Pere II, amb motiu d'una treva general ordenada 'per totam Cathaloniam, videlicet a Salsis usque ad Ilerdam'".

D'on prové "català"? Hi ha diverses teories:

El més probable: derivat d'una antiga tribu gal·la, els "catalauni" que s'haurien traslladat del nord de la Gàl·lia a les terres meridionals (G. Bonfante)

Derivat de Gothlandia o "terra de gots" (F. Torres Amat).

Derivat de "gotholanos".

Metàtesi dels "lacetani", poble preromà que habitava les regions pirinenques (J. Corominas).

Derivat d'un epònim Otger Cataló.

Derivat del topònim "Mons Catanus".

Derivat del "kastellanoi" citat per Ptolemeu (Florian do Ocampo).

Derivat de "castellani", institució del sistema feudal (J. Balari).

Alguns autors s'inclinen per la tesi de J. Balari:

"Hi hauria hagut una metonímia de la paraula 'català' des del sentit privat original que denotava simplement 'castlà o senyor d'un castell' al genèric 'habitant del castell' i a partir d'aquí s'hauria generalitzat després a tots els habitants d'aquells castells i, per extensió, a la terra que habitaven i als seus habitants."

Com es difon el terme "català"?

"A partir d'aquestes dates, sobretot a partir de l'última dècada del segle XII, el terme acaba generalitzant-se, sent especialment abundant en la documentació del migdia francès (...) La difusió del nou terme 'català' per terres peninsulars es va deure, sens dubte, a l'enorme prestigi que la lírica provençal va assolir a les corts hispàniques del segle XII i notablement a la cort d'Alfons VII l'emperador. (...)

Com defensaven J. Balari i L. Rubio, i atesa la difusió original d'ambdues paraules, sembla clar que tant el corònim 'Catalunya' com l'adjectiu 'català' van sorgir en terres del Midi francès per designar el territori que havia constituït la zona nuclear de la Marca Hispànica i els seus habitants: aquella regió pirinenca on precisament l'estructura social que l'acompanyava eren els trets distintius del seu assentament des de l'antiguitat de Visigot. Només més tard els termes s'haurien estès a la resta de regnes peninsulars gràcies a l'expansió de la cultura provençal i a l'extraordinari desenvolupament de la institució feudal al país, fenomen que la va acabar distingint d'altres entitats territorials.

D'on prové la paraula hispani?

"L'origen de 'Hispani' havia estat objecte d'un extens debat filològic fins que, el 1948, el filòleg suís Paul Aesbischer va demostrar que es tractava d'un préstec del provençal 'Hispani'. (...) Segons la teoria d'Aesbischer, avui d'acceptació general, serien els refugiats hispanogots a la França carolíngia els que haurien rebut aquest nom dels habitants del Midi. Aquest últim l'hauria estès per tota la península a partir del segle XII gràcies a l'extraordinària difusió de la cultura occitana per part de les corts hispàniques i al flux de viatgers i colons francs arribats pel Camí de Sant Jaume i en successives crides a la croada (...) L'emperador acollia amb els braços oberts aquests spani o hispani, com se'ls anomenava sense distinció del seu origen gòtic, hispànic o gascó (...)

Tenint en compte l'origen occità del terme "Hispani", és més lògic pensar que, estès el poder franc sobre una part de la península, l'adjectiu es va aplicar primer als habitants de la Marca per estendre's després a la resta de regnes hispànics. (...) Com s'ha suggerit per al topònim de Marca hispanica o spaniola, tot apunta que l'adjectiu 'español' es va

utilitzar en la parla popular del sud de França per referir-se a la Hispani dels segles March abans que aparegués documentalment. El terme va venir a substituir l'adjectiu gothi".

Vaig assistir que ara veu el fort:

«Així, al principi "català" i "hispani" es referien al mateix grup de població: el dels habitants de l'antiga província d'Hispania sota la sobirania dels reis francs, ja que a la pràctica aquests hispans arribaven a coincidir amb els castells o habitants de la terra dels castells. D'aquesta manera, el terme hispani (= "habitant de la Marca Hispànica"), fórmula encunyada en els cercles populars del sud de França, actuava de fet com a sinònim de 'català' (= "habitant de la terra de castells", és a dir, de Catalunya Vella) perquè tots dos eren hispans, no pròpiament gòtics (...)

Només segles més tard, amb la difusió de la lírica provençal per les corts peninsulars, els pelegrinatges a la tomba de l'apòstol Santiago a Compostel·la i l'augment de croats d'origen occità en les campanyes contra l'enemic musulmà, l'adjectiu hispanità va començar a designar els habitants de totes les terres de la diòcesi Hispaniarum que havien constituït l'antic regnum Gothorum, és a dir, a tota l'antiga Hispania. Al segle XIII la forma Hispani gentilicium devia ser comuna a Espanya, ja que cap a l'any 1230 Gonzalo de Berceo anomena Santiago de Galícia "Hispaniarum patronum" (Vida de San Millán, copla 431). Per aquest motiu la veu 'catalana' es limitava exclusivament als habitants de la Marca Hispànica, on precisament l'extensió del règim feudal havia fet del castell una de les seves principals senyes d'identitat.

Resumim el que ens diuen aquests científics:

«Castella» té aquests significats: terra d'habitants de castells.

La paraula "Catalauni" apareix per escrit de Juli Cèsar, com una tribu belga.

La paraula "Catalunya" no apareix per escrit fins al 1114 (estranger document_Liber Maiolichinus) i el 1176 (document intern).

L'adjectiu "català" no apareix fins al 1169.

"Català" i "Catalunya" sorgeixen al sud de França per designar el nucli de la Marca Hispànica i els seus habitants.

La singularitat de Catalunya provenia de l'extraordinari desenvolupament del règim feudal.

"Hispani" sorgeix per primera vegada com un sobrenom donat pels francesos als refugiats de la Marca Hispànica; és a dir, els futurs catalans.

A l'edat mitjana, "Catalanorum" i "Hispaniorum" eren sinònims, designaven el mateix grup de persones.

Posteriorment la influència de la lírica provençal estén el terme "Hispani" a tots els habitants de l'antic regne gòtic.

El terme "català" es consolida posteriorment per particularitzar la hispana de l'antiga Marca Hispànica.